

Лутаєва Т. В. Проблема формування здорового способу життя в науково-педагогічній спадщині вчених Слобожанщини (XIX – поч. XX ст.) / Т. В. Лутаєва // Теорія та методика навчання та виховання зб. наук. праць / за заг. Ред. А. В. Троцько. – Харків : ХНПУ ім. Г.С.Сковороди, 2015. – Вип. 37. – С. 86-94.

УДК [37.017:613](09) «18/19»

Т. В. Лутаєва

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ В НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ ВЧЕНИХ СЛОБОЖАНЩИНИ (XIX – поч. XX ст.)

У статті на основі аналізу історико-педагогічних джерел висвітлюються ідеї науковців-медиків та природознавців Харківського університету та досвід їх діяльності стосовно формування здорового способу життя в XIX – на початку XX ст. Окреслюються основні напрями формування здорового способу життя викладачами медичного та фізико-математичного факультетів Харківського університету. Автор статті висвітлює науково-педагогічну діяльність вчених щодо формування здорового способу життя студентів як у режимі навчальної роботи, так і у позааудиторний час. Названо маловідомі публікації науковців Харківського університету, що присвячені проблемі боротьби із соціальними негараздами. Доведено, що більшість питань щодо формування здоров'язбережувального освітнього середовища не могли бути вирішеними у досліджуваний період через відсутність сприятливих суспільно-політичних умов.

Ключові слова: здоровий спосіб життя, університет, просвітницька діяльність, науковець, вища медико-фармацевтична освіта, студент.

В статті на основі аналізу історико-педагогічних джерел досліджуються ідеї учених-медиків та естествоиспытателей Харківського університету, а також їх діяльність стосовно формування здорового образу життя в XIX – в началі XX вв. Виділені основні напрями формування здорового образу життя, характерні для науково-педагогічної діяльності викладачів медичного та фізико-математичного факультетів Харківського університету. Автор статті розглядає науково-педагогічну діяльність учених по формуванню здорового образу життя студентів як в режимі навчальної роботи, так і в позааудиторне время. Названі маловідомі публікації учених, присвячені проблемі боротьби з соціальними проблемами. Доказано, що більшість питань стосовно формування здоров'язбережувального освітнього середовища не могли бути вирішені в досліджуваний період через відсутність сприятливих суспільно-політичних умов.

Ключевые слова: здоровый образ жизни, университет, просветительская деятельность, научный работник, высшее медико-фармацевтическое образование, студент.

Lutaieva T. The problem of healthy lifestyle formation in the scientific and pedagogical heritage of the Slobozhanshchina scientists (19th – early 20th centuries).

The article highlights the ideas of Medical scientists and naturalists of Kharkiv University and their experience within the activity regarding healthy lifestyle formation in the 19th – early 20th century, based on the research and analysis of historical and pedagogical sources.

The article outlines that the issue of a healthy lifestyle advocated a separate topic in the national educational thought during the researched period, but was present in the context of understanding the problems of personal development, solving sanitation problems and health problems. The author of the article mentioned the main directions of researchers' healthy lifestyle formation in Slobozhanshchina in the researched period. It was noted that Medical scientists and naturalists of Kharkiv University put forward ideas and carried out activities in relation to the healthy lifestyle formation among students during both academic work and extracurricular time (during the performances at the university, through demonstrations of exposures on health protection in museums and at exhibitions, teachers' charity resulting in the protection of the students' health, due to surveys of students and processing of the information received). Promoting understanding of the physical, psychological and spiritual components of health while teaching courses at the Medical Faculty helped students to adapt to the training and prepare for future careers better.

It was noted that educational activities of representatives of higher Medical and Pharmaceutical school of Kharkiv University in the case of a healthy lifestyle formation was driven by the organization of the Pedagogical Department of promoting the education, participation of Kharkiv Historical and Philological Society in the work of the Pedagogical Department, the organization of the Kharkiv Medical Society activity and the Kharkiv Society for the promotion of literacy among the people.

It was noted that the teachers of the Medical Faculty of Kharkiv University showed private initiative within the issue of students' health care formation. It was named the less known publications of Medical scientists and naturalists of Kharkiv University concerning the issue of combating social ills. It was considered the interesting ideas that were put forward by Medical scientists and physicians regarding active longevity achievement.

It was proved that the Slobozhanshchina scientists were not able to realize all their ideas for a healthy lifestyle formation in the 19th – early 20th century due to a lack of favorable social and political conditions.

Key words: healthy lifestyle, University, Medical and Pharmaceutical education, scientist, educational Activities, student.

Постановка проблеми. У період сьогодення ядром державної гуманітарної політики щодо національного виховання є забезпечення умов розв'язання проблеми формування здорового способу життя, соціальної активності, відповідальності та толерантності. Умовою зростання рівня відповідального

ставлення молоді до проблеми здоров'я людини є створення в Україні здоров'язбережувального освітнього середовища, що актуалізує вивчення шляхів вирішення відповідної проблеми в минулому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Специфіка педагогічної діяльності викладачів медичного факультету Імператорського Харківського університету була розкрита у публікаціях Д. Багалія, Д. Міллера та І. Скворцова [1; 9]. У виданнях сучасних науковців стосовно теми дослідження нашу увагу привернули довідкова література [12], публікації з історії медицини (К. М. Гамалія) [2], історико-педагогічні дослідження просвітницької діяльності освітян та учених Слобожанщини (Т. В. Коломієць, М. Л. Кушик) [6; 8].

Невирішені складові загальної проблеми. Поза увагою дослідників залишилися важливі складові педагогічної спадщини науковців-медиків та природознавців щодо створення здоров'язбережувального освітнього середовища. До того ж потребує систематизації викладений у наукових працях матеріал стосовно напрацювань представників вищої медико-фармацевтичної школи у справі дослідження здоров'я людини.

Мета статті – на основі вивчення та аналізу історико-педагогічних джерел висвітлити ідеї науковців-медиків та природознавців Харківського університету та досвід їх діяльності стосовно формування здорового способу життя в ХІХ – на початку ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. Сучасні науковці визначають «здоровий спосіб життя» як багатофункціональну спрямовану діяльність, яка взаємопов'язана з фізичним, соматичним, психічним та моральним здоров'ям, що вимагає всебічного підходу; таку життєдіяльність людини, що базується на принципах розумної організації життя, гармонійної єдності фізичних, психічних та духовних функцій людини й тим самим забезпечує можливість збереження та зміцнення здоров'я, досягнення активного довголіття [12, с. 165].

На початку ХІХ ст. кількість медиків у Російській імперії неухильно збільшувалася, але цього було недостатньо, щоб задовольнити потреби країни в лікарях. Подібне становище було характерним і для Слобожанщини. За

свідченням Д. Багалія, у XIX ст. міський центр Слобожанщини, Харків, був середовищем поширення різних хвороб [1, с. 91]. Крім санітарно-гігієнічних проблем, з якими стикалася студентська молодь, у досліджуваний період набула поширення проблема алкоголізму.

Хоча велика частка студентів потерпала від нестатків, витрати на тютюн та алкоголь були значними (від 2,5 до 6 руб. щомісячно на початку XX ст.). На I Всеросійському антиалкогольному з'їзді (1910 р.) було зазначено, що в Харківському університеті, за даними анкетування, кількість студентів, які вживали алкогольні напої становила 58-71 %. Серед причин, що викликали схильність молоді до споживання спиртних напоїв, більшість респондентів називала незадовільне середовище в середніх навчальних закладах. Подібні відповіді студентів були характерними й для інших вищих навчальних закладів (ВНЗ) Російської імперії. Ускладнювало ситуацію незадовільного стану здоров'я молоді також поширення інфекційних хвороб у ВНЗ [18].

Усвідомлення наведеної інформації освітянами імперської доби обумовлювало пошуки шляхів формування здорового способу життя підростаючого покоління. Особливу активність у цьому напрямі виявили викладачі медичного та фізико-математичного факультетів, які працювали з майбутніми фахівцями медико-фармацевтичної галузі.

У досліджуваний період низка навчальних дисциплін, що викладалися майбутнім медикам, націлювала студентів до набуття знань, умінь та навичок стосовно організації охорони здоров'я. Особливе значення з цього приводу відводилося гігієні. У період, що передував утворенню самостійної кафедри загальної гігієни в Харківському університеті, питання гігієни висвітлювались в промовах учених навчального закладу (див. табл.).

Таблиця

Тематика промов викладачів Харківського університету на початку XIX ст. [9]

Автор промови	Назва виступу	Захід, дата
П. М. Шумлянський	Про фізичні способи життя	Урочистий акт, 1806 р.
Л. О. Ванноті, В. Ф. Дрейсіг	Про жахливе забруднення м. Харкова, яке зумовлює різні	Рада медичного факультету, 1807 р.

	хвороби	
В. Ф. Дрейсіг	Про вплив їжі на здоров'я людини	Урочистий акт, 1809 р.

Закінчення таблиці

А. І. Стойкович	Про причини, які роблять повітря неспроможним для дихання	Урочистий акт, 1811 р.
І. П. Каменський	Про фізичне виховання дітей та про вплив його на розумовий і моральний стан їх	Урочистий акт, 1812 р.
І. Д. Кнігін, М. Болгаревський, В. Ф. Дрейсіг	Про попередження заразних хвороб, що розвиваються від полонених французів	Рада медичного факультету, 1813 р.
І. Д. Кнігін	Про дихання	Урочистий акт, 1813 р.
Л. О. Ванноті	Про ймовірне виліковування майже усіх захворювань	Урочистий акт, 1818 р.
О. П. Богородський	Про фізичний розвиток новонароджених	Урочистий акт, 1825 р.
М. І. Еллінський	Про найближчу причину запалення	Урочистий акт, 1826 р.
І. Д. Кнігін	Про будову загальних покривів людського тіла та їх користь	Урочистий акт, 1827 р.
І. М. Рейпольський	Міркування про холеру	Урочистий акт, 1831 р.

У 1806 р. почалось регулярне викладання окремого курсу гігієни на медичному факультеті. У 1806-1812 рр. професор А. Я. Калькау (1765-1812 рр.) читав студентам латинською мовою курс дієтетики, в якому висвітлювались питання гігієнічного характеру стосовно раціонального харчування як фактора здоров'я людини. У 1806-1810 рр. професор хірургії Л. О. Ванноті (1771-1819 рр.) викладав курс медичної поліції разом з дієтетикою. Створення самостійної кафедри гігієни відбулося в 1872 р. [9].

У 1884 р. І. П. Скворцов (1847-1921 рр.), який з 1885 р. і впродовж майже 20 років був ординарним професором Харківського університету, виступив у пресі з проектом реформи медичної освіти в Росії, в якому пропонував висвітлювати «умови здорового життя і засоби запобігання (гігієна) та лікування (власне

медицина) хвороб» на університетських факультетах упродовж 4-х років, коли «дається загальна медична освіта» [2].

Відомий географ та ботанік А. М. Краснов (1862-1915 рр.) у «Листах до батьків» (1911 р.) на основі власних спостережень за студентами під час екскурсій та колегами під час відряджень упродовж 20-ти років науково-педагогічної діяльності зробив висновок про необхідність надання систематичних знань з гігієни та санітарії на всіх рівнях освіти. Він рекомендував також скористатися досвідом іноземців й писав: «У наших сусідів на Далекому Сході вже давно діє вироблена система. Це уроки виховання. Чи можна коли-небудь створити щось подібне в нас? Усе буде залежати від організації справи, від вибору викладача і його таланту... Правила...будуть виводитися самими учнями зі спільного з викладачем розбирання конкретних випадків; якщо душа учня буде розвиватися паралельно з його розумом і зовнішністю, то й це буде вже великим кроком уперед у нашій школі» (переклад автора) [7].

На необхідність формування гігієнічного мислення педагогів указував І. П. Скворцов. Він вважав, що «педагогам не треба чекати, доки знайдеться педагог-спеціаліст з анатомії, фізіології і т.п. для застосування медичних знань у справі виховання, а треба звернутися до анатомії та фізіології і т.п. з проханням указати важливі для виховання аспекти їх спеціальних знань» (переклад автора). Професор зауважував, що така робота вже «в ходу», свідченням чого, на його думку, є періодичні педагогічні видання та педагогічні товариства [14, с. 186-187]. Науковий пошук підтверджує наведений умовивід І. П. Скворцова.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. прогресивно налаштована інтелігенція Слобожанщини з представників освіти, зокрема й медичної, залучалася до роботи Педагогічного відділу Харківського історико-філологічного товариства. Професор фізіології В. Я. Данилевський був одним з ініціаторів заснування в Харкові Педагогічного відділу сприяння справі виховання, відкриття якого відбулося у 1914 р. Вивчення програми діяльності Педагогічного відділу дозволяє зазначити, що напрямом його роботи було сприяння фізичному розвитку дітей [3, л. 24].

Вагоме місце в науковій роботі професорів медичного факультету Харківського університету посідали питання психогієни та її значення у вихованні молоді. Так, І. П. Скворцов розмірковував про важливу складову здоров'я людини – духовне здоров'я [13, с. 14] та передбачив зростання інтересу педагогів до досліджень у сфері психології з метою ефективної організації процесу виховання освіченої особистості, яка вміє «укріплювати тіло, розвивати розум, облагороджувати мораль» [13, с. 67].

У досліджуваній період важливим напрямом формування науковцями Слобожанщини здорового способу життя були публікації науково-популярних видань, присвячених проблемі боротьби із соціальними негараздами, в яких було викладено чимало оригінальних думок, ідей, які й сьогодні є надзвичайно актуальними [5].

Харківське медичне товариство (ХМТ) було на Слобожанщині сполучною ланкою між лікарями-практиками та викладачами медичного факультету університету. Розпочавши свою діяльність у 1861 р., ХМТ привертало увагу громадськості до актуальних проблем охорони здоров'я [8; 17]. Функціональна схема форм і методів діяльності ХМТ зображена на рис. 1.

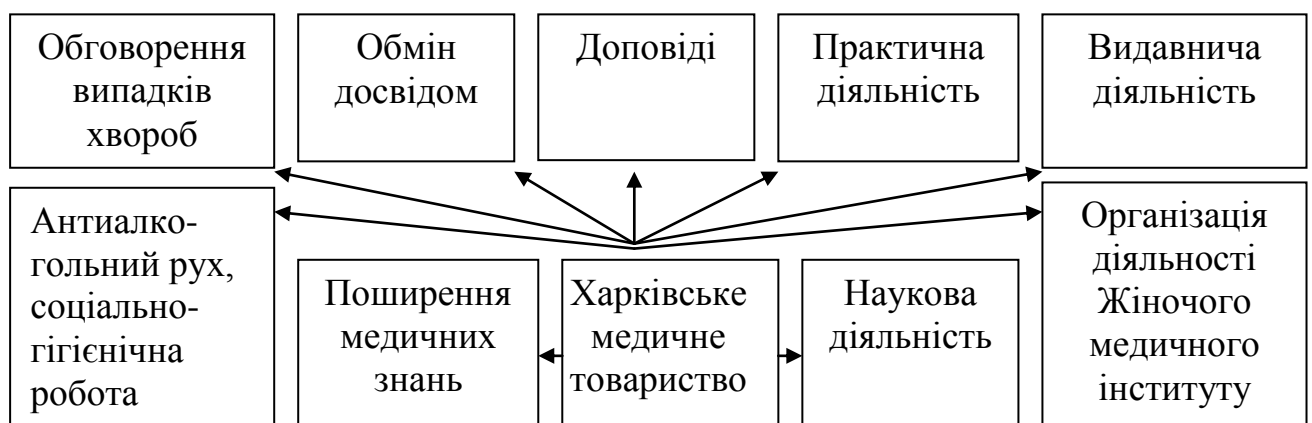

Рис 1. Функціональна схема форм і методів діяльності ХМТ

М. І. Светухін, обраний головою ХМТ у 1905 р., у своїй доповіді називає просвітницьку діяльність, зокрема стосовно формування здорового способу життя, одним з провідних завдань товариства [17].

Періодичним виданням товариства з 1906 р. був «Харьковский медицинский журнал». Журнал виходив 10 разів на рік. Безумовно, пріоритетним напрямком змісту журналу була його науковість, але крім наукових статей, він містив хроніку й виконував видатну місію ознайомлення читачів з поточним медичним життям на Слобожанщині, в Російській імперії та за кордоном. «Харьковский медицинский журнал» користувався великим авторитетом не лише у медичних колах, бо проблемами охорони здоров'я цікавилися не тільки фахівці. Інтерес до питань медицини визначався практичною потребою, викликаною недостатньою кількістю лікарів і необхідністю вдаватися до самопомоги при хворобах. Саме тому кожне видання журналу знаходило живий відгук у читацькому середовищі. За свою просвітницьку діяльність «Харьковский медицинский журнал» отримав вищу нагороду Всеросійської гігієнічної виставки – почесний диплом [17].

Першу Всеросійську гігієнічну виставку в Петербурзі, де цікаву експозицію представило ХМТ, було названо в періодичній пресі досліджуваного періоду «практичним народним університетом». Акцентувалася увага на висвітленні у матеріалах відділу ХМТ ролі Жіночого медичного інституту в справі боротьби за здоровий спосіб життя серед населення Слобожанщини. Зауважувалося, що лікарі та вчителі свої враження від виставки «понесуть у життя, в школу, в народні маси ... закинуть ідеї про нове, краще, здорове життя» (переклад автора) [11].

Поширенню знань серед студентства про способи запобігання хворобам сприяли музейні експозиції Етнографічного музею, створеного при Харківському університеті в 1902 р. За свідченням М. Ф. Сумцова: «... в музеї звертає на себе увагу колекція народної медицини. Зібрало її декілька осіб, між іншими професор Краснов та добродійка Радакова. Колекція міститься в чотирьох великих вітринах і складається з цілющих трав (більше двох сотень), з назвищем кожної та вказівками на те, від яких хвороб вони допомагають. Дуже гарно влаштована, ця колекція має велику коштовність» [16, с. 182].

У процесі педагогічної діяльності викладачі медичного факультету Харківського університету виявляли приватну ініціативу у справі формування

охорони здоров'я студентської молоді. Так, на початку ХХ ст. (1909 р.) з ініціативи професора кафедри загальної патології Харківського університету О. В. Репрева (1853-1930 рр.) в Харкові було створено Товариство допомоги хворим недостатнім учням у вищих навчальних закладах м. Харкова [18].

Формуванню здорового способу життя серед дітей та юнацтва сприяла культурно-просвітницька робота Харківського товариства поширення у народі грамотності (далі – Товариство грамотності, ХТГ), заснованого зусиллями групи викладачів Харківського університету на чолі з професором М. М. Бекетовим (1827-1911 рр.) у 1869 р. для поширення освіти серед народу. У роботі ХТГ активну участь брав професор медичного факультету В. Я. Данилевський, який на початку ХХ ст. виконував обов'язки голови Товариства грамотності [4].

У 1897 р. при ХТГ було засновано Санітарний комітет, який забезпечував безкоштовним медичним обслуговуванням понад 600 учнів шкіл та училищ товариства і проводив у них читання циклів лекцій з питань гігієни та фізіології людини. Заснована через два роки Комісія літніх дитячих колоній відкрила біля Харкова два літніх табори, в яких щорічно протягом трьох місяців оздоровлювались приблизно по 100 дітей, які навчалися у школах Товариства грамотності [6, с. 108-109]. За сприяння ХТГ було відкрито спеціальний і єдиний у державі табір для дітей, хворих на трахому, діяльність якого дала вражаючі результати: за один сезон під керівництвом М. П. Трінклера (1859-1925 рр.) було виліковано 27 із 30 дітей. За наполяганням Санітарного комітету та Шкільно-педагогічного Комітету (створеного у 1902 р. для опікування поліпшенням постанови шкільної справи в навчальних закладах ХТГ) в усіх навчальних закладах ХТГ було введено гарячі сніданки, регулярно проводились екскурсії [4].

Вивчення педагогічної спадщини учених-медиків дозволяє виявити висунуті ними ідеї стосовно досягнення активного довголіття. Заслуговує на окремий аналіз стаття І. П. Скворцова «Человеческие идеалы и действительность в жизни и науке», в якій він намагається критикувати міркування І. І. Мечникова (1845-1916 рр.) стосовно долі людей похилого віку в майбутньому. Річ у тому, що І. І. Мечников, який був почесним членом ХМТ, намагався створити теорію

ортобіюзу (правильного життя), засновану на вивченні людської природи й на встановленні засобів до виправлення її дисгармоній. Висвітлюючи свої погляди у книзі «Етюди оптимізма», Ілля Ілліч акцентував увагу на тому, що в майбутньому навіть «старі люди» не будуть втрачати пам'ять, будуть зберігати розумові здібності, «застосовуючи свою велику досвідченість до найбільш важливих та делікатних справ суспільства» (переклад автора) [15, с. 20]. На думку І. П. Скворцова, «піклування про матерів та дітей для людського доброботу є незрівнянно важливішою справою, ніж турбота про старих людей, що має більше особистий ... характер» (переклад автора) [15, с. 20]. На наш погляд, Іринарх Поліхронійович не зрозумів, що у своїх філософських працях І. І. Мечников, розкриваючи власне бачення проблеми розвитку людства у контексті ідей російського космізму, велику роль відводив саме вихованню молоді. Ілля Ілліч зауважував, що освітянам важливо пам'ятати: «почуття життя» піддається розвитку, треба в цьому напрямку спрямовувати й виховання [10, с. 222].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Науковий пошук свідчить, що в означений період питання формування здорового способу життя не виступало окремою темою у вітчизняній педагогічній думці, однак було присутнім у контексті осмислення проблем розвитку особистості, вирішення санітарно-гігієнічних проблем та проблеми здоров'я людини.

Науковці-медики та природознавці Харківського університету висували ідеї та проводили діяльність щодо формування здорового способу життя студентів як у режимі навчальної роботи, так і у позааудиторний час (актові виступи в університеті; демонстрація експозицій засобів охорони здоров'я в музеях та на виставках; добродійність викладачів у справі охорони здоров'я студентської молоді; опитування студентів та обробка отриманої інформації).

У досліджуваній період важливим напрямом формування науковцями Слобожанщини здорового способу життя була їх просвітницька діяльність завдяки публікації науково-популярних видань, присвячених проблемі боротьби із соціальними негараздами. Цікаві ідеї були висунуті науковцями-медиками відносно досягнення активного довголіття.

Просвітницька діяльність представників вищої медико-фармацевтичної школи Харківського університету у справі формування здорового способу життя відбувалася завдяки організації роботи низки наукових, освітніх товариств.

Харківські освітяни також вважали педагогічно доцільним зміцнення й збереження здоров'я дітей та молоді шляхом вивчення, критичного відбору та впровадження передового зарубіжного досвіду з означеної проблеми.

Однак науковці Слобожанщини були неспроможні реалізувати всі свої ідеї стосовно формування здорового способу життя протягом досліджуваного періоду. Більшість питань щодо формування здоров'язбережувального освітнього середовища не могли бути вирішеними у ХІХ – на поч. ХХ ст. через відсутність сприятливих суспільно-політичних умов.

Подальших розвідувань потребує вивчення педагогічно доцільних ідей та досвіду харківських освітян стосовно вирішення проблеми охорони здоров'я людини, організаційних умов створення здоров'язбережувального освітнього середовища.

Література

1. Багалея Д. И. История г. Харькова за 250 лет существования (1655-1905). Истор. монография. В 2 т. Т. 2 (ХІХ – нач. ХХ). Репринтное издание / Д. И. Багалея, Д. П. Миллер. – Х. : Харьковская книжная фабрика им. М. В. Фрунзе, 1993. – 976 с.
2. Гамалія К. М. Відомий гігієніст та громадський діяч І. П. Скворцов / К. М. Гамалія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://essuir.sumdu.edu.ua>
3. ДАХО. Ф. 29. «Матеріали про затвердження статутів добровільних товариств і спілок по Харківській губернії». Оп. 1. Спр. 430 «Об утверждении устава Харьковского педагогического общества для содействия делу воспитания» (35 л.).
4. ДАХО. Ф. 200 «Харківське товариство поширення в народі грамотності». Оп. 1. Спр. 214 «Отчет о деятельности санитарного комитета за 1899 г.» (51 л.).
5. Ковалевский П. И. Пьянство, его причины и лечение / П. И. Ковалевский. – Х. : Издание журнала «Архив психиатрии, неврологии и судебной

психопатологии», 1888. – 112 с.; Фавр В. В. Способы общественно-государственной борьбы с пьянством / В. В. Фавр. – Харьков : Паровая тип. и лит. Зильберберг, 1901. – 58 с.

6. Коломієць Т. В. Харківське товариство поширення в народі грамотності (1869-1920 рр.) / Т. В. Коломієць; Харк. ун-т внутр. справ. – Х. : Консум, 1998. – 190 с.

7. Краснов А. М. Письма к родителям. Письмо четвертое / А. М. Краснов // Южный край. – 1911. – 17 июня.

8. Кушик М. Л. Роль медичних товариств в Україні в другій половині ХІХ – початку ХХ ст. / М. Л. Кушик // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/32_DWS_2008/Istoria/36734.doc.htm

9. Медицинский факультет Харьковского университета за первые 100 лет его существования (1805-1905) / Под. ред. проф. И. П. Скворцова и Д. И. Багалея. – Х. : Изд-во университета, 1905-1906. – 471 с.

10. Мечников И. И. Этюды оптимизма / И. И. Мечников. – М. : Наука, 1988. – 328 с.

11. Недригайлов В. Первая всероссийская гигиеническая выставка в Петербурге / В. Недригайлов // Утро. – 1913. – 6 июля.

12. Педагогіка здоров'я : великий енциклопедичний словник з екологічної, валеологічної та інклюзивної освіти [Текст] / О. Ю. Ажиппо, М. К. Подберезський, Ю. Д. Бойчук та ін. ; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди, Харк. держ. акад. фіз. культури, Навч.-наук. ін-т педагогіки та психології. – Х. : ХДАФК, 2013. – 433 с.

13. Скворцов И. П. К. Д. Ушинский как педагог – публицист / И. П. Скворцов // Вестник воспитания. – 1894. – № 7. – С. 182-199.

14. Скворцов И. П. О воспитании с гигиенической точки зрения / И. П. Скворцов. – Казань : Тип. Императорского университета, 1880. – 68 с.

15. Скворцов И. П. Человеческие идеалы и действительность в жизни и науке / И. П. Скворцов // Вестник знания. – 1894. – № 2. – С. 3-22.

16. Сумцов М. Ф. Слобожане. Історико-етнографічна розвідка / Підготовка тексту й мовна редакція Леоніда Ушкалова. – Х. : Акта, 2002. – 282 с.
17. Харьковское медицинское общество. 1861-1911 гг. : очерки его 50-летней деятельности / Сост. под ред. С. Н. Игумнова. – Харьков : Тип. М. Зильберберга и С-вья, 1913. – 23 с.
18. Южный край. – 1909. – 28 ноября, 1 декабря; 1910. – 1 января.

**THE PROBLEM OF HEALTHY LIFESTYLE FORMATION IN THE
SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL HERITAGE OF THE
SLOBOZHANSKHINA SCIENTISTS
(19th - early 20th centuries)**

The problem statement. During the modern period the issue of healthy lifestyle formation, social activity, responsibility and tolerance is considered as the core of state humanitarian policy on national education. The condition for the growth of the level of youth's responsible attitude to the problem of health is creating a health-preserving educational environment that actualizes researching the ways to solve this problem in the past.

Analysis of recent research and publications. The specificity of pedagogical activity of Kharkiv Imperial University Medical Faculty educators was disclosed in the publication of D. Bahalii, D. Miller and I. Skvortsov [1; 9]. In modern scientific publications, regarding the research topic, our attention was drawn by reference book [12], literature on the History of Medicine (K. Hamaliya) [2], historical and pedagogical researches within scientific and educational activity of national educators and scientists (T. Kolomiyets, M. Kushyk) [6; 8].

Unsolved parts of the general problem. Some important components of scientists', physicians' and naturalists' educational heritage on creating health-preserving educational environment were left out of researchers' attention. Moreover, the information concerning the development of higher Medical and Pharmaceutical school representatives in the field of human health research, given in scientific works, needs to be systematized.

The purpose of the article is to highlight the ideas of medical scientists and naturalists of Kharkiv University and their experience within the activity regarding healthy lifestyle formation in the 19th – early 20th century, based on the research and analysis of historical and pedagogical sources.

The main material. Modern scholars define «healthy lifestyle» as multifunctional directed activity that is interconnected with physical, somatic, mental and moral health, which requires a comprehensive approach; such human activity, which is based on the principles of intelligent life, harmonious unity of physical, mental and spiritual functions of a person and thereby provides the ability to preserve and promote health; full and productive life; achievement of active longevity [12, p. 165].

In the early 19th century the number of physicians in the Russian Empire was increasing steadily, however it was still not enough to meet the country's needs in doctors. A similar situation was typical for Slobozhanshchina. According to D. Bahalii, in the 19th century, Slobozhanshchina's city center, Kharkiv, was the area for various disease spreading [1, p. 91]. In the researched period, apart from sanitation and hygiene problems, that the college students faced, the problem of alcoholism became widespread.

Although a large number of students suffered from hardship, the spendings for tobacco and alcohol establishments were significant (from 2.5 to 6 rubles per month in the early 20th century). At the First All-Russian Anti-Alcohol Congress (1910) it was stated that in the Kharkiv University, according to the survey, the number of students consuming alcohol was 58-71%. Among the causes of youth propensity to consume alcohol beverages, most respondents named poor environment in secondary schools. Such students' responses were also typical for other higher education institutions of the Russian Empire. The spread of infectious in higher educational establishments complicated the situation of poor health among the youth [18].

Realizing this information by Imperial era educators stimulated the search for ways to create a healthy lifestyle for the younger generation in the context of solving pressing problems of the society development. Special activity in this area was demonstrated by the Medical, Physics and Mathematics faculty scholars, working with future professionals in medical and pharmaceutical industry.

In the period preceding the formation of an independent department of General Hygiene at Kharkiv University, the hygiene issue was highlighted in numerous speeches of leading scientists of the institution (see Table).

The Subjects of Scientists' Speeches
at the Kharkiv University in the early 19th century [9]

The Author of the Speech	The Name of the Speech	Event, date
P. Shumlianskyy	On Physical Lifestyles	Solemn act, 1806
L. Vannotti V. Draisig	About Horrible Pollution of Kharkiv, which Causes Various Diseases	Medical Faculty Council, 1807 p.
V. Draisig	The effect of Food on Health	Solemn act, 1809
A. Stoikovych	On the Reasons that Make the Air Impossible for Inhalation and Means to Prevent It from Pollution	Solemn act, 1811
I. Kamenskyy	On the Children's Physical Education and Its Impact on Their Mental and Moral Condition	Solemn act, 1812
I. Knihin, M. Bolharevskyy, V. Draisig	On Prevention of Infectious Diseases Spreading, Developing from the French Prisoners	Medical Faculty Council, 1813
I. Knihin	About Breathing	Solemn act, 1813
L. Vannotti	About Probable Cure from Almost All Diseases	Solemn act, 1818
O. Bohorodsky	On the Infants' Physical Development	Solemn act, 1825
M. Ellinsky	About the main cause of inflammation	Solemn act, 1826
I. Knihin	On the Structure of the General Human Body Integument and Its Benefits	Solemn act, 1827
I. Reipolsky	Thoughts about Cholera	Solemn act, 1831

In 1806 teaching of a regular course of individual hygiene began at the medical faculty. In 1806-1812 the professor A. Kalkau (1765-1812) read a Dietetics course in Latin to students, which highlighted issues regarding hygienic nature of nutrition as a factor of human health. In 1806-1810 the Surgery professor L. Vannotti (1771-1819) taught a course of Medical Police together with Dietetics. Appearance of an independent Hygiene department happened in 1872 [9].

In 1884 I. Skvortsov (1847 -1921), who was a full professor of Kharkiv University for nearly 20 years since 1885, spoke in the press with the draft of the reform

of medical education in Russia, which offered to cover the «healthy living conditions and safeguards (hygiene) and disease treatment (medicine itself)» at university faculties over 4 years when «the general medical education is given» [2].

A famous geographer, botanist A. Krasnov (1862-1915) in his «Letters to Parents» (1911), based on his own observations over students during excursions and colleagues during business trips for 20 years of his scientific research activity, concluded that there is a need for systematic knowledge on hygiene and sanitation at all levels of education. He also recommended to use the experience of foreigners and wrote: «Our neighbors in the Far East have had an operating system active for a long time already. This is education lessons. Is it possible to ever create something similar for us? Everything will depend on the business organization, the choice of the teacher and his talent ... Rules ... will be created by the students themselves after discussing specific cases together with the teacher; if the soul of a student develops simultaneously with his intelligence and good looks, then it will be a great step forward in our school» (translated by the author) [7].

I. Skvortsov pointed out the necessity of forming teacher's hygienic thinking. He believed that «teachers should not wait until there is a teacher-specialist in Anatomy, Physiology, etc. to apply medical knowledge in the education and should go to Anatomy and Physiology, etc. with a request to specify important parts of their training expertise» (translated by the author). The professor stated that such work is «in progress», and evidence to that, in his opinion, were educational periodicals and educational associations [14, p. 186-187]. Scientific search has proved I. Skvortsov's inference. In the late 19th – early 20th century, progressive-minded intelligent educators of Slobozhanshchina, including Medical field, were involved in the work of Pedagogical Department of Kharkiv Historical and Philological Society. Professor of Physiology V. Danylevsky was one of the founders of Pedagogical department in Kharkiv promoting education, which was opened in 1914. Studying the program of the Pedagogical Department allows to indicate that the direction of its work was to promote physical development of children [3, l. 21].

An important place in the scientific works of Medical Faculty professors of the Kharkiv University was taken by Mental Health issue and its role in the education of young people. Thus, I. Skvortsov was thinking about an important component of health – mental health [13, p. 14] and predicted the growing interest of teachers to research in the field of Psychology for effective organization of educational process of individual self upbringing who knows how to «strengthen the body, develop the mind, elevate morality» [13, p. 67].

In the researched period an important direction of healthy lifestyle formation by the researchers of Slobozhanshchina, was taken by publications on the issue of combating social ills in popular science periodicals [5]. These publications contain a lot of original and promising ideas, ideas which are extremely important today too.

Kharkiv Medical Society (KMS) was a connecting link between practitioners and teachers of the Medical Faculty of the University in Slobozhanshchyna. Having started its work in 1861, KMS attracted public attention to pressing health issues. A functional diagram of forms and methods of KMS is in Fig. 1.

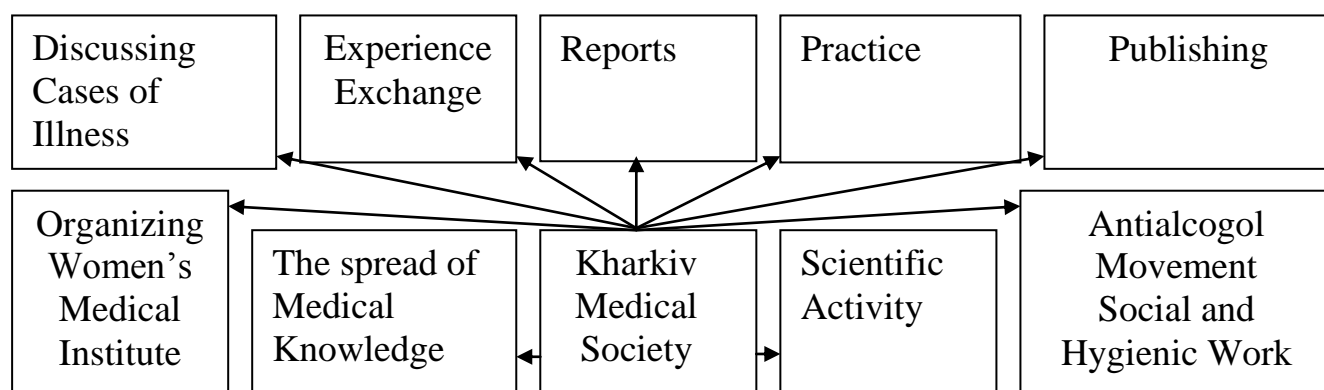

Fig. 1. Functional diagram of forms and methods of KMS activity

M. Svyetuhin, elected as the chairman of KMS in 1905, describes educational activities, particularly in relation to a healthy lifestyle formation, as one of the leading problems of society in his report [8; 17]. «Kharkiv Medical Journal» («Журнал медицины и гигиены») was the society's periodical since 1906. The magazine was issued 10 times a year. Of course, the priority of its contents was its scientific direction, but apart from scientific articles, it accommodated chronicles and held an outstanding

mission of acquainting the readers with current medical life in Slobozhanshchyna, the Russian Empire and abroad. «Kharkiv Medical Journal» («Журнал медицины и гигиены») enjoyed great prestige not only in the medical community, as health problems were interesting not only for professionals. The interest in medicine was determined on practical needs caused by lack of doctors and the need to resort to self-help in diseases curing. That is why every edition of the journal found a live response in the reader's environment. During its educational activities, «Kharkiv Medical Journal» («Журнал медицины и гигиены») received the highest award of All-Russian Hygienic Exhibition – the honorary diploma [17].

First All-Russian Hygienic Exhibition in St. Petersburg, where an interesting exposition was presented by KMS, was named in the press of the studied period as «practically a people's university». In the materials of the KMS department, the attention was drawn to the Women's Medical University role in the fight for a healthy lifestyle among the Slobozhanshchina population. It was stated that doctors and teachers will take their impressions of the exhibition and «will bring into life, school, to the masses ... bring the idea of a new, better, healthier life» (translated by the author) [11].

The spread of knowledge about the ways to prevent diseases among the students was contributed to by the expositions of Ethnographic Museum, established at Kharkiv University in 1902. According to N. Sumtsov «... in the museum the collection of traditional medicine is noteworthy. It was gathered by several people, among others professor Krasnov and lady Radakova. The collection is contained in four large windows and consists of herbs (over two hundred), with the name of each and indication of the diseases they cure from. Very well-built, this collection is a great treasure» [16, p. 182].

In the process of teaching, the teachers of the Medical Faculty of Kharkiv University showed private initiative within the issue of students' health care formation. In the early 20th century (1909) on the initiative of a professor of the General Pathology department of Kharkiv University, O. Repryev (1853-1930) «Kharkiv Society for Helping Ill Insufficient Students in Higher Educational Establishments» was established in Kharkiv [18].

Promotion of healthy lifestyle among children and youth was contributed to by cultural and educational activities of the Kharkiv Society of Spreading Literacy among the people (hereinafter: Literacy Society, KLS) founded by the efforts of Kharkiv University teachers, led by Professor N. Beketov (1827-1911) in 1869 to spread education among the people. The Medical faculty Professor V. Danylevsky, who in the early 20th century acted as the Chairman of the Literacy Society, took an active part in the work of KLS [4].

In 1897 within the Literacy Society, a Sanitary Committee was founded, which provided free medical care for more than 600 students in schools and colleges of the Society and organized readings of series of lectures on Hygiene and Physiology [6, p. 108-109]. Founded two years later, the Commission of Summer Children's Colonies opened two summer camps near Kharkiv, which annually within three months helped to reorganize an average of 100 children who were educated in Literacy Society schools. With the assistance of KLS a special and unique camp for children with trachoma was opened, whose work provided impressive results: during one season under the direction of N. Trinklyer (1859-1925) 27 of 30 children were cured [4].

At the insistence of The Sanitary Committee and the School-Teacher Committee (established in 1902 to improve the performances on taking care of school matters in KLS) regular hot breakfasts and excursions were provided in all KLS schools.

The study of educational heritage of scientists and physicians helps to detect their ideas for achieving active longevity. I. Skvortsov's article «Man's Ideals and Reality in Life and Science» deserves a separate analyzes, in which the author tries to criticize the reasonings of I. Mechnikov (1845-1916) on the fate of the elderly in the future. The fact is that I. Mechnikov who was an honorary member of KMS, tried to create the theory of Orthobiosis (right living), based on the study of human nature and establishing the means to fix its disharmonies. Highlighting his views in his book «Otimism Studies» I. Mechnikov focused the attention on the fact that in the future even «old people» will not lose their memory and will keep mental abilities, «using their extensive experience to the most important and delicate issues of the society» (translated by the author) [15, p. 20].

According to I. Skvortsov «care for mothers and children for human well-being is a far more important thing than taking care of old people, which has a more personal, subjective nature ...» (translated by the author) [15, p. 20]. In our opinion, I. Skvortsov did not realize that I. Mechnikov, in his philosophical writings, revealing his own vision of further human development in the context of Russian cosmism ideas gave an important role to specifically educating the youth. I. Mechnikov stated that educators had to remember that «the sense of life» is subjected to development, and education should be directed this way [10, p. 222].

Conclusions and prospects for further research. Scientific search proves that during the researched period, the issue a healthy lifestyle advocated a separate topic in the national educational thought, but was present in the context of understanding the problems of personal development, solving sanitation problems and health problems.

Medical scientists and naturalists of Kharkiv University put forward ideas and carried out activities in relation to the healthy lifestyle formation among students during both academic work and extracurricular time (during the performances at the university, through demonstrations of exposures on health protection in museums and at exhibitions, teachers' charity resulting in the protection of the students' health, due to surveys of students and processing of the information received).

In the researched period an important direction of researchers' healthy lifestyle formation in Slobozhanshchina was their educational activities through the publication of scientific and popular articles on the issue of combating social ills. Interesting ideas were put forward by Medical scientists and physicians regarding active longevity achievement.

Educational activities of representatives of higher Medical and Pharmaceutical school of Kharkiv University in the case of a healthy lifestyle formation was driven by the organization of the Pedagogical Department of promoting the education, participation of Kharkiv Historical and Philological Society in the work of the Pedagogical Department, the organization of the Kharkiv Medical Society activity and the Kharkiv Society for the promotion of literacy among the people.

Kharkiv educators also considered pedagogically appropriate promotion and preservation of the health of children and the youth through learning, critical selection and implementation of advanced foreign experience within the definite problem.

However, Slobozhanshchina scientists were not able to realize all their ideas for a healthy lifestyle formation in the researched period. Students' survey results show that most questions regarding the formation of health preserving educational environment could not be addressed in the 19th – early 20th century due to a lack of favorable social and political conditions.

Further research needs to explore pedagogically appropriate ideas and experience of Kharkiv educators on solving the problems of human health preservation, creating organizational conditions for health preserving educational environment.

Bibliography

1. Bagalej D. I. Istorija g. Har'kova za 250 let sushhestvovanija (1655-1905). Istor. monografija. V 2 t. T. 2 (HIH – nach. HH). Reprintnoe izdanie / D. I. Bagalej, D. P. Miller. – H. : Har'kovskaja knizhnaja fabrika im. M. V. Frunze, 1993. – 976 s.
2. Hamaliia K. M. Vidomyi hihienist ta hromadskyi diiach I. P. Skvortsov / K. M. Hamaliia [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://essuir.sumdu.edu.ua>
3. DAKhO. F. 200 «Kharkivske tovarystvo poshyrennia v narodi hramotnosti». Op. 1. Spr. 214 «Otchet o dejatel'nosti sanitarnogo komiteta za 1899 g.» (35 l.).
4. DAKhO. F. 29. «Materialy pro zatverdzhennia statutiv dobrovilnykh tovarystv i spilok po Kharkivskii hubernii». Op. 1. Spr. 430 «Ob utverzhdenii ustava Har'kovskogo pedagogicheskogo obshhestva dlja sodejstvija delu vospitanija» (51 l.).
5. Kovalevskij P. I. P'janstvo, ego prichiny i lechenie / P. I. Kovalevskij. – H. : Izdanie zhurnala «Arhiv psihiatrii, nejrologii i sudebnoj psihopatologii», 1888. – 112 s.; Favr V. V. Sposoby obshhestvenno-gosudarstvennoj bor'by s p'janstvom / V. V. Favr. – Har'kov : parovaja tip. i lit. Zil'berberg, 1901. – 58 s.
6. Kolomiiets T. V. Kharkivske tovarystvo poshyrennia v narodi hramotnosti (1869-1920 rr.) / T. V. Kolomiiets; Khark. un-t vnutr. sprav. – Kh. : Konsum, 1998. – 190 c.

7. Krasnov A. M. Pis'ma k roditeljam. Pis'mo chetvertoe / A. M. Krasnov // Juzhnyj kraj. – 1911. – 17 ijunja.
8. Kushyk M. L. Rol medychnykh tovarystv v Ukraini v druhii polovyni KhIKh – pochatku KhKh st. / M. L. Kushyk // [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://www.rusnauka.com/32_DWS_2008/Istoria/36734.doc.htm
9. Medicinskij fakul'tet Har'kovskogo universiteta za pervye 100 let ego sushhestvovanija (1805-1905) / Pod. red. prof. I. P. Skvorcova i D. I. Bagaleja. – Har'kov : Izd-vo universiteta, 1905-1906. – 471 s.
10. Mechnikov I. I. Jetjudy optimizma / I. I. Mechnikov. – M. : Nauka, 1988. – 328 s.
11. Nedrigajlov V. Pervaja vserossijskaja gigienicheskaja vystavka v Peterburge / V. Nedrigajlov // Utro. – 1913. – 6 ijulja.
12. Pedahohika zdorov'ia : velykyi entsyklopedychnyi slovnyk z ekolohichnoi, valeolohichnoi ta inkliuzyvnoi osvity [Tekst] / Azhyppo O. Iu., Podberezskyi M. K., Boichuk Iu. D. ta in. ; Khark. nats. ped. un-t im. H. S. Skovorody, Khark. derzh. akad. fiz. kultury, Navch.-nauk. in-t pedahohiky ta psykhologhii. – Kharkiv : KhDAFK, 2013. – 433 s.
13. Skvorcov I. P. K. D. Ushinskij kak pedagog – publicist / I. P. Skvorcov // Vestnik vospitanija. – 1894. – № 7. – S. 182-199.
14. Skvorcov I. P. O vospitanii s gigienicheskoi tochki zrenija / I. P. Skvorcov. – Kazan' : tip. Imperatorskogo universiteta, 1880. – 68 s.
15. Skvorcov I. P. Chelovecheskie idealy i dejstvitel'nost' v zhizni i nauke / I. P. Skvorcov // Vestnik znanija. – 1894. – № 2. – S. 3-22.
16. Sumtsov M. F. Slobozhane. Istoryko-etnohrafichna rozvidka / Pidhotovka tekstu i movna redaktsiia Leonida Ushkalova. – X. : Akta, 2002. – 282 s.
17. Har'kovskoe medicinskoe obshhestvo. 1861-1911 gg. : ocherki ego 50-letnej dejatel'nosti / Sost. pod red. S. N. Igumnova. – Har'kov : Tip. M. Zil'berberga i S-v'ja, 1913. – 23 s.
18. Juzhnyj kraj. – 1909. – 28 nojabrja, 1 dekabrja; 1910. – 1 janvarja.